

Юлія ПОЛОВИНЧАК,

старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

НАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ НА ФОНІ АКТИВІЗАЦІЇ ГЛОБАЛІЗМУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми подолання негативних тенденцій глобалізації, зокрема наростання процесів соціокультурного відчуження, про якими якого є втрата національної ідентичності, смисложиттєвих компонент, поширення споживацької свідомості.

Ключові слова: глобалізація, національна ідентичність, сталий розвиток, соціогуманістична політика.

Глибинна реструктуризація світу в процесі глобалізації торкнулася всіх сфер суспільного життя. Глобалізація, якісно трансформуючи економічну, політичну й етносоціальну структури суспільства, веде до глибинних зсувів, ломки багатьох національно-традиційних форм, сприяє не завжди однозначним за своїми наслідками змінам. Серед позитивних наслідків глобалізації слід, насамперед, відзначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної і культурної взаємодії, забезпечення доступу до інформації та світових інтелектуальних надбань пересічних громадян. Водночас глобалізація сприяє утвердженню потужних цивілізаційних систем, які поступово відтісняють на задній план слабші системи, нав'язуючи їм власні цінності й закони розвитку. Глобалізаційні процеси несуть всесвітню уніфікацію, апріорно спрямовані на нівеляцію історичного підґрунтя через створення техноінфопростору.

Зазначені явища і процеси актуалізують проблему етнічної відкритості глобальному світу. У зв'язку з цим нагальним залишається питання про взаємодію і взаємозалежність глобалізації та національного розвитку; важливим завданням науковців стало визначення шляхів збереження національної культурної ідентичності в умовах прогресуючого мультикультуралізму.

Проблеми глобального світу стали об'єктом наукового інтересу соціологів, філософів, істориків, економістів, антропологів, культурологів. Наукове осмислення питання національної самосвідомості широко представлено як в історії філософської думки, так і в сучасній науковій літературі. Ряд авторів присвятили дослідження аналізу тенденцій функціонування національної самосвідомості в сучасному глобальному

світі. Так, зокрема в працях Т. Лильо досліджується вплив глобалізації комунікаційного простору на процеси національної ідентифікації в посткомуністичному світі, аналізується ідеологічна природа глобалізації, сучасна геоінформаційна ситуація та специфіка інформаційної мобільності нації в посткомуністичних умовах. Учений наголошує: конструктивність глобалізації залежатиме від того, чи визнають її ідеологи, що де-факто кожна національна культура уможлиблює поступ людства, а права людини неможливо реалізувати без реалізації національного права [1]. У свою чергу С. Мофа, розглядаючи концепції про сучасний занепад традиційних елементів національної держави, аргументує життєздатність націй, національної самосвідомості та національного державотворення [2].

Водночас, відзначаючи досягнення в розробці наукової проблеми інформаційно-комунікаційної революції як чинника глобальних трансформацій, не можна не вказати, що питання впливу глобалізації на розвиток національного, поєднання глобальної динаміки й етнічного консерватизму, використання національних вигод і переваг глобалізації все ще чекає більш глибокого наукового осмислення.

Сучасна глобалізація характеризується трансформацією суспільних інститутів, зміною всього соціального та культурного середовища. Під прикриттям ідеології «лібералізму» (претендуючи на універсалізм, він заперечує цінність національних культур) відбувається політичний пресинг більшості країн. Крім того, світові лідери на чолі зі США активно впроваджують у масштабах усієї земної кулі власні соціально-культурні моделі, що засновані на споживацькому світогляді [3]. Наразі можна говорити про виникнення феномену «глобальної культури», яка може утворювати нові культурні цінності або змінювати існуючі і цим самим сприяти зникненню національно-культурних ідентичностей різних народів. Найсерйозніша проблема – це не просто експансія глобальної культури, а руйнація нею національних ідентичностей народів. Цивілізаційний тиск, культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, національної ідентичності та солідарності, руйнацією звичних етичних імперативів і господарських традицій.

Сьогодні в переважній більшості пострадянських країн спостерігається конфлікт між темпами загального інформаційного накопичення та можливостями соціально-прикладного, технологічного використання інформації. Не знаходячи цілеспрямованого прикладного використання, інформація стає ферментом, що підточує усі суспільні інститути, а також звичаї, традиції, норми, ідеали [4, с. 30].

Розглядаючи в цьому контексті ситуацію з Україною, необхідно підкреслити, що українцям нині доводиться мати справу не лише зі спільними для всього людства проблемами XXI ст., а й із проблемами, що

перейшли з ХХ ст. Без сумніву, ціла низка наших складних морально-психологічних, політико-ідеологічних, соціально-економічних проблем виростає з кількасотлітньої бездержавності України.

Отже, поряд з долученням України до досягнень сучасного розвитку людства нагальною потребою стає подолання негативних тенденцій глобалізації. Ідеться про наростання процесів соціокультурного відчуження, проявами якого є втрата національної ідентичності, смисложиттєвих компонент, розповсюдження споживацької свідомості, які деформують ментальність в Україні насамперед молодого покоління.

Вплив інформаційних потоків на цілісність і самотність змістовного простору суспільства, руйнування мовної та культурної самотності в умовах глобалізації особливо актуальній для сучасної України. Оскільки глобалізація базується як на зростанні товарообміну, так і на активізації обміну інформацією і знаннями, і в останній період на цю закономірність впливає, серед інших, і лінгвістичний фактор, пов'язаний з ареалами вжитку конкретних мов як носіїв інформації, нових знань і досвіду. Тобто, якщо мова певної країни, наприклад англійська, має широке міжнародне поширення, вона виступає своєрідним «мультиплікатором експортного потенціалу», особливо щодо інформаційних товарів та послуг. У протилежному випадку – якщо мова країни-експортера обмежена територією національного вжитку, чи надто коли вона виконує другорядну роль у власній державі, мова потребує додаткових інвестицій для свого розвитку та розширення сфери функціонування. Нації, мовою яких розповсюджується інформація щодо наукових, технологічних та інших новацій, фактично без додаткових зусиль дістають перевагу в інвестуванні власного розвитку. Таким чином, одним з викликів глобалізації, з яким доведеться зіткнутися Україні, стане формування нового інфопростору, зокрема і лінгвопростору.

Оскільки етнос є складною культурною, історичною, антропологічною конструкцією, то будь-яке втручання в неї, а надто нехтування й уніфікація культурної мозаїчності антропосфери приховує загрозу для всього людства. У контексті глобалізаційних процесів загальносвітова культура аж ніяк «не повинна формуватися як головна одиниця, одержана в результаті уніфікації й знищення множинних окремих національних і традиційних пріоритетів, хоч які б малі території ними були охоплені, – підкреслив усесвітньо відомий японський філософ, діяч культури, письменник Дайсаку Ікеда. – Наша цивілізація зуміє створити воїстину загальносвітову культуру, коли навчиться цінувати всі без винятку суспільні й духовні надбання людей як різноманітні варіанти вираження єдиної для всіх людяності». Дійсно, забезпечення різноманіття – найдієвіший спосіб забезпечення стійкості.

Закони та імперативи глобальної інтеграції вимагають від України чіткого визначення українського шляху розвитку і стратегічного вибору. Тільки створивши комплекс інноваційних структур випереджально і потужного духовно-інтелектуального потенціалу (системи національної науки, освіти, культури, економіки тощо), а також використовуючи творчі і патріотичні зусилля народу, Україна спроможна вибудувати концепцію власного розвитку і віднайти ефективні механізми гуманізації сучасних глобалізаційних процесів чи принаймні синхронізувати їх зі своїм становленням.

Науковці дедалі більше схиляються до думки, що «сталий розвиток суспільства – не система показників, які мають бути досягнуті у відповідні строки на відповідній території, а насамперед духовний – духовно-інформаційний напрям, в якому мають рухатися суспільства, народи, держави й окремі індивіди вже сьогодні, завтра і в далекому майбутньому» [5, с. 14].

Сутністю сталого розвитку як свідомої людської діяльності у суспільстві, культурі, економіці можна назвати спрямованість на гармонізацію людського буття. І хоча теорія сталого розвитку враховує лише три фактори поступу – економічний, соціальний і екологічний, без мовно-інформаційної, духовно-інтелектуальної, національно-інноваційної компоненти, без ренесансу націй і народностей гармонізація світу просто неможлива.

Теорія сталого розвитку на будь-якому його рівні (країни чи регіону, нації чи окремої особи) має цілісно і всебічно охоплювати весь комплекс стратегічних пріоритетів та базових чинників, які уможливають такий розвиток у плані збереження для наступних поколінь як національної окремішності, так і розмаїття світу. Її предметом мають бути не лише завдання, які сьогодні стоять перед економістами, захисниками природного середовища чи працівниками соціального захисту. Поле досліджень повинно охоплювати насущні для людини і нації духовно-моральні, інтелектуально-інноваційні, інформаційно-мовні, етнокультурні, демографічні, соціально-психологічні, зрештою суспільно-політичні проблеми. Без їх вирішення неможливий сталий розвиток того чи іншого соціуму.

Тобто соціогуманістичну політику слід розглядати не тільки в її вузькому розумінні, а й на рівні захисту самобутності нації, її розвитку. Не може бути захищеною людина, якщо незахищена її нація чи країна в цілому.

Теорія сталого розвитку, принаймні у сьогоднішньому її трактуванні, не вирішує проблеми духовного і національного відродження народів, які вибороли (чи виборюють) свою державну самостійність, зокрема проблеми співвідношення традицій і новацій у процесі розвитку.

Оскільки новації генеруються переважно країнами-глобалізаторами, то їх запровадження у практику інноваційного розвитку ослаблених тривалою асиміляцією постколоніальних країн загрожує останнім: якщо вони не творитимуть своєї інтелектуальної власності, своїх ноу-хау в різних сферах життєдіяльності, то опиняться на периферії прогресу, до того ж – як денационалізовані елементи.

Так, для тих країн, що виступають переважно пасивними об'єктами впливу глобалізаційних процесів, важливим моментом у становленні їхньої державності є не тільки вибір інноваційної моделі свого розвитку, а й забезпечення умов для того, щоб ці інновації базувалися на вітчизняній інтелектуальній власності, випереджальному розвитку національної науки, освіти, їх відповідному фінансовому забезпеченні тощо.

На думку фахівців, механізмом, здатним забезпечити збереження культурних традицій, їх врахування при формуванні системи освіти, науки, інформаційно-мовного простору та інших елементів духовно-інтелектуального потенціалу як у національному, так і в євроінтеграційному контекстах, може стати підвищення духовної інформаційної мобільності нації. Цей механізм реалізується у вертикальній (передача знань із покоління в покоління) та горизонтальній (творення соціально нових знань, досвіду) формах [6].

Вертикальна форма репродукування (передачі) традиційних знань і набутого досвіду конкретизується через сім'ю, національну освіту, культуру, ЗМІ, громадську думку тощо. Завдяки виробленню виховного ідеалу і ціннісних орієнтацій, норм поведінки формуються історична пам'ять, духовність, національна свідомість, менталітет народу, створюється базовий (ресурсний) рівень культури, знань і досвіду. Передача інформації з покоління у покоління сприяє вертикальній ідентифікації людини на основі одержаних від навколишнього середовища знань, засвоєння традицій, звичаїв тощо. Тобто діють вертикальні генно-етно-середовищні механізми впливу – ті внутрішні та зовнішні інформаційні чинники, які творять пізнавальне духовно-інтелектуальне національне середовище і відповідне інформаційне поле впливу (навчання, виховання, наслідування тощо).

Горизонтальну форму продукування (творення) нових знань і модерної практики (на рівні одного покоління чи особи) реалізують системи вітчизняної науки, різні структури національних інноваційних центрів, творчо-інтелектуальні організації, пошукові групи.

Важливими передумовами для створення відповідної інформаційної бази в Україні є досить високий рівень освіченості населення та функціонування мережі навчальних закладів для підтримки необхідного освітнього рівня; існування системи наукових закладів і центрів; мережа бібліотечних та інших установ, що зберігають інформацію і

організують доступ до неї. Роль бібліотечних установ набуває істотного значення з огляду на їх традиційно значний вплив у справі масового інформування населення ще з радянських часів, їх здатність забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всіх верств населення; збереження серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залучення інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації [7].

Отже, інноваційна модель розвитку будь-якої країни, у тому числі й нашої, обов'язково має враховувати соціогуманістичне начало. Тільки тоді можна сподіватися на успішне вирішення в умовах глобалізації таких важливих проблем сучасності, як збереження національної ідентичності народів і розвиток розмаїття світу в його інтеграційній єдності.

Лише чіткі національні орієнтири в усіх сферах життя України є найголовнішими передумовами зведення до мінімуму негативного впливу глобалізації. У цьому контексті пріоритетного значення набуває національне, морально-духовне виховання. Адже з наслідками глобалізації матиме справу насамперед сучасне молоде покоління, яке повинно адаптувати українські реалії до глобалістичних процесів.

Творення єдиного загальнонаціонального культурного простору, забезпечення самоцінності, незалежності культури й мистецтва в усіх їх численних проявах, збереження багатой національної культурної спадщини, забезпечення свободи творчості, найширшого доступу громадян, особливо молодих, до культурних надбань виступає як цілісний консолідуючий фактор становлення та зміцнення української національної державності.

Список використаної літератури

1. *Лильо Т.* Глобалізація і посткомунізм / Т. Лильо // Актуальні проблеми журналістики : зб. наук. пр. – Ужгород, 2001. – С. 130–143; *Лильо Т.* Глобалізація комунікаційного простору та національна ідентичність посткомуністичних суспільств: проблема узгодження / Т. Лильо // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідом. Шостої всеукр. наук.-теорет. конф., 11–13 травня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 324–327.

2. *Мофа С. О.* Еволюція національної самосвідомості та її роль в умовах глобалізації / С. О. Мофа // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії / голов. ред. В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : ЗДІА, 2003. – Вип. № 14. – С. 118–127; *Мофа С. О.* Національний суверенітет і державотворення в умовах глобалізації / С. О. Мофа // Інтелект. Особистість. Цивілізація : тематичний зб. наук. пр. із соц.-філософських проблем / голов. ред. О. О. Шубін. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2003. – Вип. 1, т. 2. – С. 243–253.

3. *Льовкіна О. Г.* Проблема відчуження у світлі сучасних глобалізаційних трансформацій: соціокультурний та політико-економічний аспекти / О. Г. Льовкіна // *Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації : матер. Другої всевіт. конф.*, Київ, 23 травня, 2003 р. – К. : МАУП, 2003. – С. 368–375.

4. *Панарин А. С.* Информационные политические технологии в условиях «открытого общества» / А. С. Панарин // *Кентавр*. – 1994. – № 2. – С. 27–34.

5. *Стоян О.* Екологія духу в соціальній і економічній сфері (в контексті стратегії безпеки, сталого розвитку) / О. Стоян // *Схід*. – 2002. – № 5. – С. 11–17.

6. *Вовканич С.* «ДІМ» нації і глобалізаційні тенденції. Соціогуманістична компонента стратегії розвитку України / С. Вовканич // *Вісник НАН України*. – 2003. – № 4. – С. 48–54.

7. *Горовий В.* Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій / В. Горовий // *Україна в глобалізованому світі : зб. наук. пр.* – К., 2007. – С. 148–149.

8. *Кресіна І.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз / І. Кресіна. – К. : Вища школа, 1998. – 391 с.